

տէրութեան հետ յանձուկ կապակցութեան միալու, իրենց յատուկ շահն իսկ կը պահանջէ որ ի հնուց հաստատեալ կարգաւորութեան պահպանութեան եւ պաշտպանութեան նստիւն իրենց ինչքն ու կեանքն ի հայրենասիրութեան, յանշահականք իրիւր լուսաւոր օրինակք՝ ամենուն առջեւն անցած, բովանդակ հայրենեաց համար՝ յաւուրս ուրախութեան եւ յաղորդութեան հասարակաց տնտեսուն շուքն ու զարդը կ'ըլլան, ի ժամանակն թշուառութեան եւ վշտատեսութեան աներկիւզ քաղաքատութեան եւ անյաղթ դիմադարձութեան ապաստանարան, Բ—ուրէր:

Ազնուականաց դասակարգն երկակողմանի ազդեցութիւն ունի տէրութեանց՝ ճշգրտոյն եւս խօսելով՝ միապետութեանց վրայ, ուր միայն գոյութիւն ունին: Վասն զի ազնուականն իւր բարձրակարգ պարտուց եւ ազատական անկախութեան իրեն ազգած մեծաննութեամբն՝ ոչ միայն նեցուկ է արքունական գահին, այլ նաեւ մտնուր պարիսպ ազատութեան ժողովրդեան: Իրաց բնութիւնն ինքնին կը ցուցնէ եւ պատմութիւնն իւր անխաբ վկայութեամբը կը հաստատէ՝ թէ երբ բացարձակ վեհապետք իրենց օրինաւոր իշխանութեան պաշտօնը սահմանէ ելլել եւ տիրապետել գիտեն, ժողովուրդք՝ թէ՛ առանձինն միմեծն կրնար գիմանալ այլ կարօտ եւ ազնուականաց: Զայս կը հաստատէ Պլուտին, եւ յառաջ կը բերէ Մեծին Նաբոլէոնի խօսքը՝ թէ «Ազնուականութեան հաստատն» (institution) նեցուկ եւ միանգամայն չափաւորէ եւ միապետութեան. զմիապետական իշխանութիւն կը զօրացնէ եւ անոր գիմադարձութիւն կ'ընէ:

Նոյն Մատենագիրը խօսքն Անգղիայի ազնուականաց ամբողջելով, այսպէս կը գրէ: Անգղիացիք քաղաքական ազատութիւնը մեծաւ մասամբ ազնուականաց հաստատին գործն է: Բայց երբ մի անգամ այս ազատութիւնն հիմնեցաւ եւ հաստատեցաւ, բարձրաստիճան ազնուականաց դասն եղաւ տակաւ զօրաւոր թուակն, որ զտէրութիւնն ուսակապեալեան հեղեղին ողողմանէն ապահովեց. եւ ինչպէս յառաջ ժողովրդեան ազատութիւնն հիմնած էր, նոյնպէս յետոյ բտտանձնեց զազաշտօն հաստատուն բռնելու թագաւորական գահու տէրութեան կարգաւորութիւնները, որ նոյնչափ օգտակար գործ է: Թագաւորին եւ ժողովրդեան բազմութեան մէջոնող կենալով, եւ չըլլալով ոչ այնչափ զօրաւոր՝ որ կարենայ անձին սեպհականը զվերին իշխանութիւն, եւ ոչ այնպէս կոսիւմէն ունենալով յայլմէ՝ մինչեւ ստիպի

ականջ իսկ հետեւիլ ամենայն պահանջմանց որ թագաւորէն կամ ժողովրդեանէն կու գային, պահպանեց երկուքն իրաւունքներն ու ազատութիւններն, իւրաքանչիւրին միասնյ վրայ ընել ուզած ձեռնագութիւնները, եւ երկուքն եւս իրենց յատուկ իրաւունքները շարաշար գործածելը խափանեց: — Այսչափ Պլուտին, որոյ Անգղիայի ազնուականաց նկատմամբ զրուցածն արդի ժամանակիս գրեթէ ամեն միապետութեանց ազնուականաց նկատմամբ եւս կրնայ հաստատել, թերեւս չափաւորութեամբ ինչ:

Բայց ազնուականաց դասակարգն այս բարձր դիրքն ու բարերար ազդեցութիւնը պահելու համար՝ կապակցեալ միալու եւ ժողովրդեան հետ, որ ի բնէ կը խնդրէ զնոյն կապակցութիւն: Եւ որովհետեւ կ'ենթադրի թէ ազնուականն ոչ միայն իւր հարստութեամբն ու անտեմանաւն, այլ նաեւ իւր կրթութեամբն ի վեր գտնուի քան զժողովուրդն, այսու բնականաբար կ'ըլլայ անոր խրատատուն եւ առաջնորդն. եւ թէ՛ արդեամբք իսկ չի հեռանար իւր զարմին վայել մեծաննութեանն ու ազնուամտութեանն, կ'ըլլայ նաեւ անոր բարերարն ու երախտաւորը: Այսու միայն կարող է պահել իւր բնական դիրքն ու նշանակութիւնն. այսու եւեթ ձեռնհաս եւ ցրել յոմանս ի ժողովրդեանէ տարածեալ կարծիքն ու կասկածը՝ թէ ազնուականը իրենց դասակարգէն չեղողները կ'արհամարհեն, անոնց վրայ բռնանալու զանոնք ճնշելու կը նային: Ազնուականն երբեք իսկ չի գնդը ժողովրդեան հետ կապող զօգեբեր, որ շատ կը թոյլնան եւ վերջապէս բուրբոկին կը լուծանին՝ նա թէ կը խզին իսկ, երբ ազնուականն իրք բարձրամտութեամբ եւ արհամարհանք վարի ժողովրդեան հետ: Այսպիսի ընթացիք անձին իսկ կը մնասէ. որովհետեւ ժողովրդեան թակուելով՝ իւր բնական նեցուկն ու յենարանը կը կորուսանէ եւ իւր թէ օդի մէջ կ'տատանի:

Կայ միւս եւս մտադրութեան արժանի կէտ, զոր ազնուականք երբեք մոռնալու չեն. այս անգամ թէ՛ ջի գտնուիր ազնուականութիւնն ուր առաքելութիւնը կը պակսի: Վասն զի ցեղի մ'ազնուականութիւնը կը մարի կը չիմանի՝ երբ յառջորդ սերունդք իրենց նախնեաց անունն եւեթ կը ժառանգեն, առանց ժառանգելու նաեւ այն առաքելութիւններն որովք առաջնեք նոյն անունն ստացան եւ պայծառացուցին: Անոնքը դուրմալ պահուելու է ի մտի եւ ի սրտի ամեն ազնուականաց այն նշանաւոր խօսքը՝ թէ Հարց արուած ազնուականութեան ինչ, է՞նչ ղ առաքելին էին, կը

արուի նաեւ որդւոց՝ որքեւ զ առաքինի ըլլան։ Եւ այս պնշափ առաւել՝ որ այս ազնուականը, որ իրենց զարմին յատուկ ազնուամտական եւ մեծանշանական ոգին կորուսանելով՝ անձնասիրական ընթացք կը բռնեն եւ բարոյականութեան ու քաղաքականութեան նկատմամբ թիւր սկզբանց կը հետեւին, ոչ միայն իրենց անձանց կը փնտսեն՝ գէթ ի ներքուստ կորուսանելով իրենց ազնուականութիւնն եւ նախատինք համարուելով իրենց անուան ու զարմին, այլ մինչեւ բովանդակ դասակարգին պատիւն ու համարումն ի վտանգի կը դնեն։

Բայց եւ ոչ իսկ այսչափով կը վերջանայ ֆեոտալարութիւն վտտարութեան աղնուակաւնաց, այլ շատ աւելի ընդարձակուելով, իրենց հայրենեաց նա թէ եւ համարէն ընկերութեան մեծամեծ չարեաց առիթ կ'ըլլայ։ Արդէն այսպիսեաց շար օրինակն եւեթ ժողովրդեան վրայ ապականիչ ազդեցութիւն կ'ընէ. եւ երբ ասոր վրայ կու գայ նաեւ քանց ու ձիգի իրենց թիւր սկզբունքը ժողովրդեան մէջ ալ տարածելու, այնուհետեւ ապականութիւնն ամէն կողմ կը ճարակի։ Իսկ եթէ այս ամենայն չարեաց վրայ յաւելնայ նաեւ բռնութիւն եւ անիրաւութիւն, այնպիսի չարաշար հետեւութիւնք յառաջ կու գան, որոք հնար չէ բանիւք բացատրել։ Գաղղիայի մեծ յեղափոխութեան օրինակն եւեթ բաւական է ասոր համոզուելու։

Բ. Միջին դասակարգը։

Միջին դասակարգաց գլխաւոր նկարագիրն՝ յատուկ գործն եւ ընկերութեան նիւթական պիտոյից կարեւորն հայեցալծել։ Սոյն նիւթական պիտոյից համար եռապատիկ գործունէութիւն հարկաւոր է։ Նախ՝ երկրի ծոցէն հանել յառաջ բերել սկզբնական բերքերն, որ է ստել՝ մշակութեան եւ անասնաբուծութեան զբաղել։ Երկրորդ՝ նոյն սկզբնական բերքերն յարգարելով եւ պատրաստելով՝ կիրառութեան յարմար ընել, որ կը կատարի արուեստիւք։ Երրորդ՝ թէ երկրի սկզբնական բերքերն եւ թէ արուեստիւ պատրաստաւերն յամենայն կողմնաւ տարածել, առնուլ եւ աւել, որ գլուխ կ'ընէ տուրեւառիւ կամ վաճառականութեամբ։ Այսպէս կ'ուենանք երեք միջին դասակարգ, որ են՝ 1. Մշակաց կամ երկրագործաց (գեղացւոց), 2. Չեւապիտաց արուեստաւորաց, 3. Վաճառականաց։

Այսչափս բաւական է իմանալու թէ այս միջին դասակարգը ոչ միայն ժողովրդեան թիւական բազմութեան մեծագոյն մասը կը կազմու-

յանեն, այլ նաեւ՝ եթէ հնար է ստել՝ իրենք են յատկապէս ժողովուրդ, ժողովրդեան բուն մարմինն են, ուր միւս երկու դասակարգք կրնան համեմատել գլխոյ եւ ոտից։ Ազգի եւ տէրութեան եւ ընդհանրապէս ամենայն ընկերութեան զօրութիւնն այս միջին դասակարգաց վրայ է. ասոնք որչափ բազմութիւն են, որչափ պատշաճօրէն կը կատարեն իւրաքանչիւր գործն, որչափ իւրաքանչիւր լիով եւ կատարելագոյնս ունի իւր վիճակին կարեւոր բնական եւ բարոյական յատկութիւններն, — պնշափ զօրաւոր կ'ըլլայ ազգն կամ տէրութիւնն՝ որ անոնցմէ կազմեալ է, միանգամայն այնչափ դիւրաւ եւ յաջողութեամբ ի գլուխ կ'ընէ իւր զարգացումն ու բարօրութիւնը։

1. Մշակաց կամ երկրագործաց դասակարգին ինկած է՝ յօգուտ ընկերութեան կատարել ամենէն ծանր ու գծաւորին աշխատութիւնը։ Ամէն տարի, տարւոյն իւրաքանչիւր եղանակին՝ երկրագործն իւր բովանդակ ջոյժն ու զօրութիւնն ի գործ պիտի դնէ, որպէս զի քրտամբք երեսաց առնու ի ձեռաց բնութեան այն բերքերն՝ որ բիւրուց բիւրուց մարդկան կենաց պահպանութեան անհրաժեշտ հարկաւոր են։ Մինչդեռ այս տաժանելի աշխատութեանց կը զբաղի, երբեք լիովն ապահովութիւն չ'ունենար արեւածով իմն իւր բոլոր ճգանց եւ քրտնաջան վատաւոյց՝ պտուղներէն ի սակաւ ժամանակի չըզկուելուն վրայ։ Անոր համար ստիպեալ է զաւս անդադար յերկինս ուղղելու, որով հասնապազ կենսանի կը պահէ ի սրտին այս զգածումն թէ բովանդակ վատաւն՝ համարէն աշխատութիւնն ընդ վայր է, եթէ պակասի օրհնութիւնն Աստուծոյ։ Եւ որովհետեւ ամբողջ կենանքն ու բոլոր խնամքը գետնին նուիրած է, յորմէ իբր կ'ընէ մրցմամբ եւ ոգորելով պիտի յափշտակէ բերքերն. այս պարագայէս կը հետեւի որ սրտիւ եւ յօժարութեամբ կապեալ ըլլայ իւր երկրին եւ ագարակին հետ, բովանդակ ուշն ու մտադրութիւնը գրաւեալ ըլլայ իւր մշակական զբաղմանէն։ Յայնմ շրջանի ամփոփեալ կը գտնուի իւր աշխարհը, ամենեւին հոգ չ'ընեն որ ընկերական ու քաղաքական իրողութեանց որ արտաքոյ են նոյն շրջանէն։

Սոյն պատճառներէն կը ծագի գլխաւորաբար այն կրօնասիրական ու պահպանողական հոգին՝ որ սովորաբար կը տեսնուի ի դասակարգի երկրագործաց, որով հին սովորութեանց եւ կարգաւորութեանց կապեալ՝ ընդգէմ կ'ընէ այն ամենայն նորութեանց եւ յեղաշրջութեանց, որ

կրնան խափանարար ըլլալ իւր օրըստօրեայ զբաղման եւ զրկել զինքն իւր ստացուածոց խաղաղ վայելմանէն: Այս կ'ըմտասիրութիւնն ու պահպանողութիւնն է մանաւանդ այն առանձինն նկարագրին, որ զգասակարգ մշակաց կը զանազանէ միւս դասակարգերէն:

Ընդհանրապէս խօսելով, երկրագործն առողջ մտաց եւ ուղիղ դատողութեան տէր կ'ըլլայ, եւ հասարակօրէն դիրքաւ չի խաբէր ծուռ եւ իմաստարեւան պատճառաբանութեամբ: Եւ եթէ հնար է ասել՝ իբր թէ բնական ազդեամբ կ'իմանայ ու կը մերժէ զայն ամենայն հրապոյրս՝ որ հակառակ են իւր հաստատուն շահուց, թէպէտ խորագիտութենէ անմասն չէ, մանաւանդ երբ զհետ պնդի իւր նպատակն ի գլուխ տանելու, սակայն սովորաբար նենգութենէ եւ խաբէութենէ չ'առանջորդիր: Ար հանդիպի երբեմն, այո, որ ազնիւ կրթութեան պակասութիւնն ու բնական բրտութիւնը զինքն անպատշաճ վարմանց տանիւ. բայց միշտ հետի է իրմէ այն ստատիկ ու չափազանց անձնասիրութիւնն, որով մեծ մասն բնակչաց քաղաքաց դիտմամբ եւ երկարատեւ նենգաւոր հաշուովք իրարու տան հիմունքն կը փորեն: Բարեխտութեամբ եւ պարզ ու սեպուառ կենօր՝ միաձեւ ու միակերպ կ'ապրի գեղացին. իւր աշխատութենէն հանգչելու համար՝ քաղաքացւոց աղքատից եւ մեծածախ զուարճութեանց պէտք չունի, իւր տնային եւ բնական զբօսանք գոհ կ'ըլլայ:

Երկրագործաց դասակարգէն ընկերութեան համար մեծ կարեւորութիւն ունի, նա մանաւանդ կրնայ ըսուիլ թէ ընկերական մարմնոյն կենդանութեան աղբիւրն է: Երկրի մը բնակչաց կենքերն ու առողջութիւնն առանձինն իմ կախումն կ'ունենայ երկրագործներէն. անոնց մէջ կը գտնուի գլխաւորաբար ժողովրդեան թէ նիւթապէս եւ թէ բարոյապէս զօրաւորագոյն մասը: Բայց որպէս զի իւր այս յատկութիւնը պահէ, պէտք է որ ազատ եւ անկախ ըլլայ դասակարգ մշակաց: Երբ ընդհանրապէս ամէն երկիրներն ի ձեռս ազնուականաց գտնուելով եւ անոնք միակ երկրատեսիլը ըլլալով, երկրագործք անոնց վարձակալք դառնան, այնուհետեւ դասակարգն իւր նկարագրին ու ազդեցութիւնը կը կորուստանէ: Այնուհետեւ չի կրնար իբրեւ անկախ եւ քնակաց գործել, իւր կամաց եւ կարծեաց ծանրութիւնը կը զոյն մէջ զնել եւ արժեքընել: Վարձակալ մշակք՝ իրենց երկրատեսիլը քաղաքական ու կրօնական կարծեաց ու դիտմանց հաւանեալ ըլլան թէ ոչ, կը ստիպին գէթ իրենց

անգործութեամբն անոնց ի գլուխ տարուելուն գործակցիլ. ապա թէ ոչ՝ անոնց կալուածներէն կը մերժին:

Այս եւ այլ ինչ մտադրութեան արժանի, Որպէս զի կանգուն մնայ որ զարգանայ դասակարգ երկրագործաց, փոյլ թէ տանելու է որ ըստ կարի անթերի եւ անբաժնի մեան գետնի ստացուածք: Այսր միջոցն այն է՝ որ բազմօրիկ հօր մշակական ստացուածն ամբողջ անցնի միակ որդւոյ մը, տարակցոյ չկայ՝ ամէնուն միաբան հաւանութեամբն, եւ ըստ պահանջելոյ արդարութեան հատուցուի ըլլալով այլ զաւակաց, այնպէս զի ոչ ումք զրկանք պատճառի եւ մանաւանդ հագացուի օժիտն աղջկանց, եթէ չպահուի գետնի ստացուածոց այս անբաժանականութիւնը, եւ կիրն ամէն զաւակաց բաժնուելով, այնչափ փոքր փոքր մասանց կը վերածի իւրաքանչիւրին բաժնին՝ որ եւ ոչ մին ձեռնհաս կ'ըլլայ յաջողութեամբ յառաջ վարել մշակական գործունէութիւնը, Այնպէս՝ ոմանք եւ թերեւս ամէնքն ի դրամական կրօնութիւն կ'իյնան, փոխառութեան գիմելով՝ վաշխառուաց կը մատնին, որով աւատային ժամանակուանէն աւելի անհանգուրժելի կ'ըլլայ իրենց վիճակը, կը ստիպին հայրենի ժողովուրդութիւնը ըստ մասին կամ ըստ բոլորին օտարացուցանել, եւ յառաջուն բարօրութեան կը յաջողեն նեղութիւնը եւ տառապանք: Այսր ամենայնի սովորական հետեւութիւնը կ'ըլլայ տագնահոյսութիւն... աշխատասիրութեան նուազութիւն... անհոգութիւն... արբուութիւն... յետին տնտեսութիւն...: Այսպէս՝ փոխանակ ընկերութեան զարգացման օգնելու, ծանրութիւն եւ հոգ կը պատճառեն գեղացիք մանաւանդ իրենց հասարակութեան: Եթէ երբեմն իրը այս աստիճան չեն հասնիր, գոնեայ այն վիճակը կ'ըլլայ, որ յառաջուն ինքնակաց եւ անկախ երկրատեսիլ մարդիկ՝ կը բռնագտնին այլը ծառայութեան մօտել: Աւելի վիճակարարն այն է՝ որ շատերն իրենց նախընթաց վիճակին համեմատ գործ չկարենալով գտնել, մօտաւոր քաղաքներն ու շուրջանակի տեղերը կը սփռն, եւ այսպէս եւ յաւելուն զթիւ գործաւորաց եւ անստացուած խուժանին, որ տակաւ այնչափ կը բազմանան, մինչեւ ազգաց եւ տէրութեանց գշտութիւնն իսկ ի վտանգ կ'իյնայ:

(Շարունակելի)

Հ. Գ. Թ.